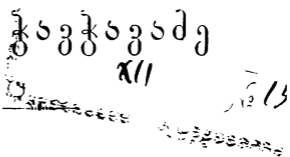

32310-

ილია ჭავჭავაძე

XII

1913

პოლემიკური წერილები

1710/2

თბილისი ქ. ჩხ. რა.
ელექტრომშენაკავე ამა. "ცისკარი", ველიფინოვის ქ. კ. 2.
1908

კატკოვის ჰასუხად

„მოყვარე—მტერი ყოვლისა
მტრისაგან უფრო მტერია“.

რუსთაველი.

უბედურობა რომელიმე ერისა, დიდი ერია თუ პატარა, სხვათა შორის, ისიც არის, როცა ერთგვარს ბეზლობას, რომელსაც პოლიტიკურ ბეზლობას ეძახიან, დიდი ავალა მიეცემა, ფართო გზა გაეხსნება და აღებ-მიცემობის საგნად გახდება. როცა ბეზლობა,—ეგ უწმინდური ძალ-ღონეგაცვეთილის კაცისა, პირ-ახდილი დაიარება, არამც თუ უსირცხვილოდ, თავ-მოწონებითაც ფართაშობს და ლუკმა პურს აწვდის მამბეზლარს...

ბეზლობის ასეთის პატივით ყოფნა საზოგადოებაში უტყუარი ნიშანია თვით საზოგადოების სისუსტისა, დაუძღურებისა და დარღვევისა. მაგ საძაგელს ფარ-ხმალს სულ-მოკლეობისას და ჯაბნობისას სამქედურად აქვს ხოლმე ყოვლად გახრწნილი და ამყაყებული გული ჩირქიანის კაცისა და საბერველად კიდევ „შაბაში“ და „ბარაქალა“ იმისთანა

კაცებისა, ვისაც ბეზლობა და ერთგულება ერთს ფარდში მოუქცევია და ერთმანეთში განგებ ვერ გაუ-
რჩევია.

თვითონ მაგ სამარცხვინო ფარ-ხმალის მქედელს, ბეზლის მთქმელს, როგორც იქნება, ადამიანი გაუ-
ძლებდა, მოიგერებდა, რომ გამგონი და დამჯერი არა ჰყვანდეს, რომ მაგ საზიზღარის ფარ-ხმალით მორთულს შაბაშის და ბარაქალის ძახილით არ აქე-
ზებდეს იმისთანა წმიდა რამ, როგორიც ლიტერა-
ტურაა. როცა ლიტერატურა,—ეგ ადამიანის ჭკუი-
სა და ზნეობის საგანძე,—შეიკედლებს მაგ საძაგლო-
ბას, როცა მბეზღარს თავის კარს გაუღებს ხოლმე, მაშინ თვით საზოგადოების გახრწნილება ცხადია და სულთ-
მობრძაობა მისის წყობისა უეჭველია.

ყველაზედ საშიშარი და საზიზღარი ბეზლობა ის ბეზლობაა, რომელსაც საგნად მთელი ერი ჰყავს, ნამეტნავად იმისთანა ერი, რომელიც ყოველ ღო-
ნეს მოკლებულია, რომ თავი იმართლოს, თავის გულის-ნადები, სულის-წყურვილი საქვეყნოდ გამო-
ჰფინოს. ამისთანა ერის წინაშე ერთი გაცვეთილი მბეზღარი უფრო შემძლებელია და ღონიერი, ვიდრე მთელი ერი. იმიტომ რომ მბეზღარს ყოვე-
ლივე იარაღი ხელში აქვს და დაბეზლებული-კი იარაღ-აყრილია. დაბეზლებულს აღარა დარჩება-რა ხოლმე იმის მეტი, რომ გულში უნდა ჩაიხვიოს უსამართლოდ გაუპატიურებული, მაგრამ სამართლიანად გაბოროტებული გრძნობა. ეგრედ ჩახვეული

გრძნობა სალესავია იმისი, რის დაჩლოუნგებაც სასურველია ხოლომე.

ეს ოციოდ წელიწადია, რაც ბეზლობამ ენა ამოიდგა რუსეთში ბ-ნის კატკოვის და მის კამპანიის წყალობითა და მხნეობითა. შიდა რუსეთში მაგ ბეზლობას იმოდენა სარბიელი არა აქვს, როგორც რუსეთის სანაპირო ქვეყნებში. ჯერ იმიტომ, რომ ეს უკანასკნელნი უმაღლეს მთავრობისაგან შორს არიან, მაშასადამე, ტყუილი უფრო ადვილად გასაღდება, რადგანაც შორილამ ტყუილი და მართალი კარგად ვერ გაირჩევა და თვალი ადვილად მოტყუვდება თვალთ-მაქცის მახეზლარისაგან. მერმე იმიტომ რომ სანაპირო ქვეყნების მცხოვრებნი უცხო ტომის ერნი არიან და, მაშასადამე, ყოველს ცილის-წამებას იპისთანა სარჩული უდევს, იმისთანა სათავე აქვს, რომ ყველაფერი ადვილად დასაჯერია და ფიქრად მოსასვლელი.

ეს კარგად იციან ბ-ნ კატკოვის დამქაშებმა და სწორედ ამითაც სარგებლობენ.

მერე ვისგან არის შემდგარი ეს მახეზლართა რაზმი? რა ჯურის კაცნი არიან? ეგენი არიან მოხელენი, რომელთაც რუსეთის სიყვარული-კი არ ამოქმედებს, არამედ მათი საკუთარი და დამშეული კუჭი. ეგ იმისთანა მოხელენი არიან, რომელთაც თავისის ბოროტ-მოქმედებით იმოდენად შეურცხვენიათ თავიანთი თავი, რომ თვით ყოველად შემწყნარებელს ამ გვარებში მთავრობას ველარ შეუწყნარებია

იმათი სამსახურში ყოფნა და გამოუყრია. ან კიდევ იმისთანანი, რომელნიც ჯერ კიდევ თავის ადგილას სხედან და საღერღელი-კი აშლიათ მალლა აცოცვი-სთვის, ვერას გზით-კი ვერ აცოცვილან. ან კიდევ იმისთანანი, რომელნიც თავისის უხეირობით და უნიქობით ვერას გამხდარან და უნდათ თავი როგორმე გამოიჩინონ, თვალი ჩვენ უფრო გვიჭრისო და შორს ჩვენ უფრო ვხედავთო.

ეს სამივე წყობა მამებლართა რაზმისა ერთსა და იმავე კურდღელს ჰსდევნიან დასაქერად. „აი, ქვეყნის ერთგულნი ჩვენა ვართო, ძაღლურის ალ-ლოს აღება ჩვენთვის მოუნიქებია ღმერთსაო, ჩვენ ყველაფერს ვამხელთ, რასაც სხვანი ხელს აფარებენო და, ჯილდოს მაგიერ, ჩვენვე გვდევნიან, სამსახურიდამ გვყრიანო, სამსახურში წინ არ მივყევართო. აბა, ერთი ხელში ჩაგვიგდონ რაიმე მოხელეობა და მაშინ ჩვენ ვიცოთ, რას აღმოვაჩინთო და რამდენს დაფარულს გამოვაქვეყნებთო“, და სხვანი და სხვანი.

ამგვარის დამქაშების შემწეობით ბ-ნს კატკოვს დიდი ბადე აქვს გაბმული რუსეთის სანაპირო ქვეყნებში. ამიტომაც არ დარჩენია არც ერთი რუსეთის ქვეშევრდომი ერი, რომ ორგულობა და გადგომის სურვილი არ შეეწამებინოს. ამით თვითონაც იკვებება და თავის დამქაშებსაც, ცოტად თუ ბევრად, საკვებავ გზას უხსნის.

რაც-კი უწმინდურება მოგუბდება ხოლმე მის დამქაშების უწმინდურს გულში, სულ ერთიანად

სანაპირო ქვეყნებიდამ მიედინება ბ-ნ კატკოვისაკენ და შესაფერის სურნელებით გროვდება იმ თავ-ახ-დილ და პირ-მოხეულ აუზში, რომელსაც „Московскія Вѣдомости“ ქვიან. ოლონდ-კი ორგულობა შეჰსწამეთ რომელსამე ერს რუსეთისას და ბ-ნი კატკოვი ხელ-აპყრობით მოგვეგებებათ.

ჩვენს საქართველოზედაც არა ერთხელ გამოუ-ლაშქრებია ბ-ნს კატკოვს, ორგულობა შეუწამებია და გადადგომის სურვილი დაუბრალებია.

ამ უკანასკნელს დროსაც (იხილეთ № 44 „Московскія Вѣдомости“-სა)ერთს ბ-ნ კატკოვის შესაფერ დამქაშს დაუბეკდია ბ-ნ კატკოვის გაზეთ-ში კორრესპონდენცია ტფილისიდან. დამქაში პირ-და-პირ ამბობს, რომ ქართველებსა და სომხებში სეპარატისტობა, გადადგომის სურვილი მოქმედებსო.

კარგი დროც შეურჩევია. საქართველოში ეხლა ახალი უფროსი მმართველი მოდის. მამუზლარს უსა-თუოდ უფიქრნია:—„იქნება ღმერთმა მიპრიანოს და ახალმა მმართველმა მომიკითხოსო, ვინ არის ასეთი ერთგული რუსეთისაო და კუქის გასაძლომი ადგილი მომცეს რამეო“.

ყველაფერი შესაძლებელია იქ, საცა დავთრები დაკარგულია, საცა თავი და ბოლო ველარავის მიუ-გნია.

კორრესპონდენტს ჩვენის სეპარატისტობის და გადადგომის სურვილის დასამტკიცებლად საბუთებიც მოჰყავს. მაგალითებრ: ქართველებსა და სომხებს

როცა წარმოდგენები აქვთო, თეატრი კარგად განათებული და გამთბარიაო და, როცა რუსები არდგენენ, მაშინ კი არაო. ქართულს და ნამეტნავად სომხურს თეატრში ხელხი ბევრი დაიარებაო და რუსულში-კი არაო. «ქართველებმა „სამშობლოს“ გადმომკეთებელი ავტორი დიდის ყოფით მიაცილეს ბინამდინაო და სომხებმა კიდევ ბევრი საჩუქარი მიაართვეს სომხურს აქტრისას გრაჩიასაო.

სასაცილოა, რომ საზიზლარი არ იყოს ამისთანა ბეზლი, ამისთანა საბუთებზედ აშენებული! ქართველებს თუ სომხებს რომ ჰსციოდეთ და თეატრი გაათბონ, აქ გადადგომა და ორგულობა რა შუაშია? ქართველებმა რომ მოწონებულის თხზულების ავტორს პატივი ჰსცენ და სომხებმა კიდევ თავის აქტრისას საჩუქარი მიართვან,—აქ სეპარატისტობა რა მოსაყვანია?

რათა ჰშურს ბ-ნს კორესპონდენტს, რომ ქართველები თუ სომხები თავიანთ თეატრში დაიარებიან? რა საკვირველია, რომ მე ჩემი უფრომიყვარდეს, ჩემსას უფრო შევხაროდე, ჩემი უფრო მიამებოდეს და ჩემსას უფრო ხელს ვუწყობდე. გული ადამიანისა ფიცარი ხომ არ არის, რომ ერთი წაშალო და მის მაგიერ სხვა რამ დასწერო. გრძნობა თავისიანის სიყვარულისა ისეთივე ძლიერია, ისეთივე მკვიდრია, ისეთივე ბუნებრივია, მაშასადამე, ისეთივე სამართლიანი და პატივსადები, როგორც სიყვარული მამა-შვილური, დედა-შვილური. ვერა ძალი

მაგ სიყვარულს ვერ ამოჰკვეთს ადამიანის გულიდამ!
ყოველივე იარაღი მის წინაშე უქმია!

მინამ დიდი მთავარი აქ ბძანდებოდაო, ამბობს იგი კორრესპონდენტი, ქართული და სომხური თეატრი არ იყოვო და, როცა წაბძანდა, მაშინ ხელი შეუწყესო. ვიცით, ნიშანში ვინც ამოუღია ბ-ნს კორრესპონდენტს. ახია, რატომ სამსახურში არ მიიღო ბ-ნი კორრესპონდენტი! ხომ ქებას დაუწერდა!..

ვინ არ იცის, რომ ჩვენმა თეატრმა ფეხი აიდგა ჩვენში დიდის მთავრის აქ ბძანების დროს და მისვე დროს მკვიდრად გაიმართა წელში. რასაკვირველია, თვით ქართველების მეცადინეობით მოხდა ეს სასიამოვნო ამბავი და არა გარეშე შემწეობითა: ჩვენმა თეატრმა თავისით ჩაიდგა სული, გარედამ შემწეობა არავისგან ჰქონია. ჩვენ მარტო იმისი მადლობელნი ვიყავით და ვართ, რომ დამწლელი არ გამოგვიჩნდა. სხვას ვერავინ ვერას დაგვაყვედრებს.

რუსულს თეატრს-კი ამავე ხანებში ხუთი ათას თუმნამდე ფული მიაშველა მთავრობამ, მაგრამ მაინც-კი თავი ვერ დაიჭირა. რატომ? იმიტომ, რომ შემოსავალი არა ჰქონდა და შემოსავალი არა ჰქონდა იმიტომ, რომ აქაური რუსები რუსულს თეატრში არ დაიარებოდნენ.

მე რომ კორრესპონდენტის ადგილას ვყოფილიყავ, აქაურს რუსებს ორგულობას შევწამებდი.

ესეთი გულ-გრილობა აქაურის რუსებისა რუსულის თეატრის მიმართ უფრო ძლიერი სწბუთი

იქნებოდა, რომ აქაურ რუსებისათვის სეპარატისტობა შეეწამებინა ბ-ნს კორრესპონდენტს, ვიდრე ის უმანკო გულმხურვალეობა, რომელიც ქართველებმა გამოიჩინეს „სამშობლოს“ ავტორის გაცილებებაში და რომელიც ბ-ნს კორრესპონდენტს თავის ბეზღის სარჩულად და საბუთად დაუდგია.

ამისთანა საბუთებით აღჭურვილი მამბეზლარი ისე შესაბრალოსი არ არის, როგორც მისი გამგონი და წამქეზებელი ბ-ნი კატკოვი.

ჩვენ ამ მასხარაობას მასხარა კაცისას ყურსაც არ ვათხოვებდით, რომ ბეზლობა მარტო ამაზედ შემდგარიყო და მამბეზლარს არ შეეგინებინოს, უპატიურება არ მიეყენებინოს მთელ ქართველობისათვის და მის ეროვნების ღირსებისათვის. იგი ამბობს, რომ „სამშობლოს“ წარმოდგენაზედ დიდი ხარჯი მოუვიდათ ქართველებსაო და, **ქართული დროშები** რომ გოდფრუას ცირკს მიჰყიდონ, კარგს იზმენო.

გაცვეთილის კაცისაგან ყველაფერი მოსალოდნელია, მაგრამ ეგრე უკადრისად ხსენება მისი, რასაც ყოველი პატიოსანი კაცი, ყოველი ერი თაყვანსა სცემს, როგორც ემბლემას ერის პატიოსანებისას, ერის ღირსებისას, რომლის შეუმწიკვლელად დაცვისათვის, არამც თუ ცალკე კაცი, არამედ მთელი ერი ყველგან დედა-მიწის ზურგზედ სიცოცხლეს არა ზოგავს და მისთვის სიკვდილი სახელად და დიდებად მიაჩნია, — იმის ეგრედ უკადრისად ხსენებას, არ ვიცი, რა სახელი დავარქვათ და მისი ეგრედ მომხსენებელი რა სულიერებში შევრიცხოთ.

ქართული დროშა ორი ათასის წლის განმავლობაში ქართველობას სახელით და დიდებით ხელში ჰსჭერია, თავის სისხლში ამოუვლია და რუსეთისათვის შეუმწიკვლელად და უჩირქოდ გადაულოცინა; გაჭირების დროს ქართული დროშა რუსეთის დროშასთან ერთად არა ერთხელ გამოსულა საომარს ველზედ და მის წინამძღვარობით და სახელით ქართველობას არა ერთხელ დაუღვრია თავისი სისხლი რუსებთან ერთად.

ეგ დროშა, რომელიც ეგეთის სასოებით და პატივით უტარებია იმოდენა ხანს უწინდელს ქართველს, ეგ დროშა, რომელიც წინ დახვედრია მოზღვევებულს თათრებს და მუსულმანობას და ქრისტეს ჯვარი თამამად წინ წაუძღვარებია, ძლევა-მოსილობით ომიდამ გამოუტანია და რუსეთისათვის ჩაუბარებია, ეგ დროშა, რომელსაც აწინდელი ქართველი იმავე ვაჟაკობით და თავ-გამომეტებით თან გაჰყოლია და რუსებთან ერთად სისხლი უთხევია მამულისათვის, — დღეს ეგ დროშა საცირკოდ გაგვიხადა ერთმა ვილაც კორრესპონდენტმა და ბ-ნმა კატკოვმა ბანი მიჰსცა.

თუ ჩვეულებრივმა გრძნობამ მართველობისამ არ შეაყენა ბ-ნი კატკოვი, იმას მაინც უნდა მოჰრიდებოდა, რომ უპატიურად ხდის მთელს ერს, რომელიც შეჭტარებია რუსეთს მარტო თავის პატიოსნების და ღირსების დასაცველად. თვით ბარბაროსი-კი არ იკადრებდა ეგრედ გაუპატიურებას მთელის ერისას! მაშ, ბარაქალა კატკოვს და მის მომხრეებსა, რომ იკადრეს ის, რასაც თვით ბარბაროსი-კი ითაკილებდა.

ბ-ნ იანოვსკის წერილის გამო.

გაზეთ „Кавказ“-ში ჩვენ დიდის ყურადღებით წავიკითხეთ კოტად ცხარედ დაწერილი წერილი ბ-ნ იანოვსკისა. ამ წერილში ბ-ნი იანოვსკი ამბობს, რომ ყოველივე ის, რასაც „დროება“ მამბრალეებსო, ახალ-სენაკის სკოლაში არ მითქვამსო, არც ბ-ნ მარკოვისათვის მიწიწერია ოფიციალური ქაღალდიო და არც ბ-ნ სემიონოვისათვის არავითარი დარიგება და რჩევა არ მიმიციაო.

ჩვენ დიდად მოხარულნი ვართ, რომ ბ-ნი იანოვსკი ეგრედ ბეჯითად უარ-ჰყოფს ყოველ იმას, რაც მართლა და საკადრისი არ არის განათლებულის კაცისათვის. მას შემდეგ, რაკი ეგრე საჯაროდ გამოაცხადა ეგ უარყოფა იმისთანა პატივცემულმა გვამმა, როგორც ბ-ნი იანოვსკია, ჩვენ აღარა გვეთქმის-რა. ჩვენთვის ისიც საკმაოა, რომ თვითონ ბ-ნი იანოვსკი არა ჰკისრულობს არც ერთს ბრალსა, „დროებაში“ გამოცხადებულს. ჩვენ დიდის სიამოვნებით ვერწმუნებით ბ-ნს იანოვსკის და ამასთანაც გვიხარია, რომ იგი თაკილობს იმისთანა მოქმედებას და სიტყვას, რომელიც, ჩვენდა სამწუხაროდ, აქამომდე საკვებურადა ჰქონდათ ზოგიერთს აქაურს პედაგოგებს და პედაგოგის გარედ მდგომ მოხელეებსაც. ესეც ერთი წარმატებაა, ერთი სიკეთეა.

ამის გამო ჩვენ თავს ვანებებთ იმაზედ ლაპარაკსა—ვინ არის ამ შემთხვევაში მართალი და ვინ მტყუანი. ეხლა ეგ ჩვენთვის სულ ერთია. ეგ საგანი ეხლა უკან უნდა დავაყენოთ, იმიტომ რომ ბ-მა იანოვსკიმ სხვა, უფრო უაღრესი და უმძიმესი საგანი წამოაყენა თავის წერილში. ამ უკანასკნელ საგანთან ის პირველი ჩვენ თითქმის არაფრად მიგვაჩნია. ჩვენ ვამბობთ აქ იმაზედ, რომ ბ-ნმა იანოვსკიმ თავისის მოქმედების და მოღვაწეობის დედააზრი გამოგვიცხადა თავის წერილში და, აი, ეს დედააზრია ის უაღრესი და უმძიმესი საგანი, რომელმაც მიიზიდა მთელი ჩვენი ყურადღება.

ჩვენ ვეცდებით,—გულ-ახდილად და თამამად წარმოვსთქვათ ამ საგანზედ ჩვენი აზრი. იმედი გვაქვს, რომ არავინ დაგვწამებს—ხალხს გული უნდათ ააყრევინონ ჩვენს მოქმედებაზედაო. იმედი გვაქვს, რომ ამ უმართებულო და უკადრისს ფარხმალს არ მოჰკიდებს ხელს იმისთანა კაცი, როგორც ბ-ნი იანოვსკია. ჩვენ გვსურს,—ბ-ნი იანოვსკი დარწმუნებული ბძანდებოდეს, რომ აქ ჩვენ გვალაპარაკებს მარტო ერთი ქეშმარიტების სიყვარული და ქეშმარიტების საკადრისი გულ-წრფელობა და სხვა არა-რა.

თუმცა ბ-ნი იანოვსკი, როგორც მრავალ მხრით განვითარებული კაცი, უეჭველად კეთილის განზრახვით არის აღძრული და ჰსურს იმ ადგილს და საზოგადოებას, საცა მოწვეულია სამსახურისათვის, სი-

კეთე მიენიქოს, მაგრამ მისგან ამორჩეული გზა, ჩვენის ფიქრით, სრულებით არ შეეფერება არც მის განზრახვასა და არც მის სიკეთის სურვილსა. ჩვენა ვგვგონია, რომ საერო *) სკოლას საერთოდ და ჩვენსას საკუთრივ ბ-ნი იანოვსკი ისე არ უყურებს, როგორც ის გამოჩენილნი პედაგოგიაში გვამნი, რომელთაც დაადგინეს საერო (народный) სკოლამის ნამდვილს და ქეშმარიტს მნიშვნელობაზედ. ბ-ნს იანოვსკის, როგორცა ჰსჩანს მის წერილიდამ, განსაკუთრებული დანიშნულება და უმაღლესი საქმე ამისთანა სკოლისა უკან დაუყენებია და საერო სკოლას იმ ტვირთსა ჰკიდებს, რაც მოსამზადებელის კლასისს საზიდარია. ჩვენის ფიქრით, ეს დიდი შეცდომაა საზოგადოდ და ჩვენში ხომ საკუთრივ. ჩვენ ვეცდებით—ეს სიტყვა უსაბუთოდ არ დაგვრჩეს.

საერო სკოლა, საზოგადოდ, სკოლაა ერისა, ესე იგი, იმ უმრავლესობისა, რომელსაც არც დრო აქვს, არც მოცალეობა, არც შეძლება უმაღლესის სწავლის შეძენისათვის. ჩვენდა სამწუხაროდ, ამასაც ვიტყვით, რომ არც დიდი საქიროება მიუძღვის, ჯერ ხანად მაინც, რადგანაც სხვა და სხვა ხელმოკლეობის გამო შინილამ გარედ ფეხის გამოდგმის ილაჯს მოწყვეტილია. ამიტომაც საერო სკოლა ერის შინაური სკოლაა, ის მოედანია, საცა ერისგო-

*) საერო სკოლას იმ აზრით ვხმარობთ, როგორც რუსები სიტყვას народная школа.

ნებად და გრძნობად პირველ ფეხი უნდა აიდგას, ის გამზდელია ერისა, რომელმაც უნდა აძლიოს ერს საზრდოებელი სულისა და ხორცისა იმ პატარა საწყაოთი, რომელიც ზედ გამოქრილია უმეტ-ნაკლოდ ერის მოკლედ შემოხაზულ შინაურს ყოფა-ცხოვრებაზედ, მის სულიერ და ხორციელ მოთხოვნილობაზედ.

საერო სკოლის უმთავრესი საგანი და საქმე საზოგადოდ ის არის, რომ ერის მოზარდ თაობას აუხილოს გონების თვალი, გაუჩარხოს გული-ყური, გაუწურთნოს და კეთილად მოუმართოს გრძნობა, შეაჩვიოს მოზარდის ჭკუა-გონება მართლ-მსჯელობასა და თვით-მსჯელობასა. საერო სკოლამ უნდა მოუშალოს ერს გონებით და გულით გაღვიძებული კაცი იმოდენად, რომ იგი საკუთარის ჭკუით და გულით გაუჭირებლივ გაუძღვეს იმ სულიერს და ხორციელს პატარა მოედანს, საცა ერის უმრავლესობა სულს იბრუნებს, სულითა და გულით იღვწის და მოქმედებს.

საერო სკოლის საგანი ის-კი არ არისო, ამბობს გამოჩენილი რუსის პედაგოგი უშინსკი, რომ ბავშვის თავი, ცოტად თუ ბევრად, გამოჰქედლოს სხვა და სხვა გვარის ცოდნითა, რომელიც მერე დავიწყებას მიეცემა ხოლმე, ან კიდევ ტექნიკური ცოდნა მიანიჭოს წერა-კითხვისა, რომელსაც მოზარდი არ გამოიყენებს; არამედ ის არის, რომ სკოლაში ვარჯიშობითა გაიხსნას ბავშვმა ჭკუა და გული-ყური,

ბუნებრივის ღონის-ძიებით გონების თვალი აიხილოს გარე შემორტყმულ ბუნებაზედ და საზოგადოდ დამოკიდებულებაზედ, იმოდენად გაიმართოს ნიჭი მართლ და თვით-მსჯელობისა, რომ საკუთარის კკუთით შეეძლოს ცნობიერად იცხოვროს და გონიერად იმოქმედოსა“. აი თავი და ბოლო საერო სკოლისა.

აი ამ დიდსა და მძიმე დანიშნულებას უნდა მიჰსდევდეს საერო სკოლა საზოგადოდ და მარტო მაგის მიხედვით უნდა მოწყობილი და აგებული იყოს. სხვა საგანი საერო სკოლას არა აქვს.

„საკუთრივ საერო სკოლასაო, ამბობს იგივე უშინსკი:—თვისი მნიშვნელობა იმოდენად განსაკუთრებული აქვს, და სხვა უმაღლეს სკოლებთან ისე შორს არის, რომ მის გამართვაზედ ცალკე შეიძლება კაცმა იფიქროსო“.

ეს ორი აზრი, ერთი მეორის შემავსებელი, იმისთანა გამოჩენილის პედაგოგისა, რომლის ტოლიც რუსებს ჯერ აქამომდე არა ჰყავთ, საკმარისია, რომ დაეინახოთ, რაში მდგომარეობს ბ-ნ ინოესკის შეცდომა საზოგადოდ. პირველი იმაში, რომ საერო სკოლას მოსამზადებელის კლასის საქმეს უნიწნავს და მეორე მასში, რომ ამ საქმის შესაფერად მოუწადინებია თვითონ საერო სკოლების გამართვაც. ასე ეფიქრობთ ჩვენ, იმიტომ რომ მის წერილში ერთი სიტყვაც არ არის თქმული მასზედ, რაც საერო სკოლისას, უმთავრესს-კი არა, განსაკუთრებულს დანიშნულებას შეადგენს.

ეს შეცდომა უფრო ცხადად გამოგვეხატება თვალ-წინ, როცა გამოვიკლევთ, — რა ღონის-ძიებით და საშუალებით შეუძლიან საერო სკოლას თავისს განსაკუთრებულს და ფრიად ძნელს დანიშნულებას რიგიანად და წარმატებით მიახწიოს.

პედაგოგიის დედა-ბოძი და განთქმული მეცნიერი დისტერვეგი ამ საგანზედ ამბობს, რომ

„ის მეტ-ნაკლები გონება-გახსნილობა, რომლითაც ბავშვი შედის სკოლაში, უნდა აუცილებლად იყოს საზღვარი, საიდანაც უნდა მოჰყვეს ადამიანი სწავლებასაო. ამის გამო ოსტატმა განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაქციოს იმ ენასა, რომელსაც ყმაწვილები ხმარობენ სკოლაში შესვლის დროსაო. ახალი უნდა აიხსნას ძველის შემწეობითა, უცნობი — ცნობილითაო. სხვა გზა არ არის, სხვა ღონე და საშუალება შეუძლებელი საქმეა“.

მეორე გამოჩენილი და განთქმული პედაგოგიაში კაცი ჰესტალოცი ამბობს, რომ

„ბავშვის სულიერნი ძალნი შორეულზედ, უცხოზედ არ უნდა ავარჯიშონო, ვიდრე ძირი არ გაჰმაგრებიათ და არ განათლებულან იმაზედ ვარჯიშობითა, რაც მახლობელია ბავშვისა, რაც გარს არტყია, რაც ბავშვის ღვიძლი და თავისიანიაო“.

ერს რომ თავისი ენა არ ასწავლობთო“ ამბობს მეორე გამოჩენილი რუსის პედაგოგი ვესსელი, — ეგ ის იქნება, რომ არაფერად დაუტოვონ აზრი, მისი სულიერი ძალ-ღონე, ნიჭი გაიხსნას და გაიმართო-

სო. ეგ ის იქნება, რომ არ გინდათ ერი ბაღლობი-
დამ გამოვიდესო. თუ ჩვენ არ დავაწყებინებთ ერს
თავისის დედა-ენის სწავლებას და, თუნდაც მის მა-
გიერ სხვა, ძალიან მახლოპლის ენის სწავლებას მო-
ვაყოლებათო, მაშინ უფრო უარესს ვიზამთო: სრუ-
ლებით შევშლით ერის გონებითს განვითარებას,
სრულებით შევშლით მის სულიერს ბუნებასაო“.

„ბავშვი რომ სწავლობს დედა-ენას, იგი სწოვს
სულისათვის სიცოცხლეს და ღონეს ღვიძლის ენის
ღვიძლის ძუძუდამაო, ამბობს უშინსკი; დედა-ენა
ისე უხსნის ბუნებას ყმაწვილს, როგორც ვერც ერ-
თი ბუნების მკოდნე კაცი, ისე აცოდინებს ხასიათს
იმ ხალხისას და საზოგადოებისას, რომელთა შორისაც
ბავშვი ჰსცხოვრებს, მათს ისტორიას, თვისებას და
მიდრეკილებას, როგორც ვერც ერთი ისტორიკო-
სიო“.

„საერო სკოლა საკუთრივ იმ დედა-ენის სკო-
ლააო, რომელიც უნდა შეისწავლოს ყველა ყმაწ-
ვილმა იმისდა მიუხედავად, განაგრძნობენ მერე
სწავლას გიმნაზიებში, თუ არაო“, ამბობს ივანე
ამოს კომენიუსი.

ჩვენ მოგვყავს ეს აზრები მეცნიერებისა იმი-
ტომ-კი არა, რომ გვეგონოს, ვითომც ბ-ნმა იანოვ-
სკიმ ყოველივე ეს ჩვენზედ უკეთ არ იცოდეს, არა-
მედ იმიტომ რომ ყველამ, დიდმა და პატარამ, შეი-
ტყოს და გაიგოს, რა ღონეა დედა-ენა სკოლისა-
თვის საერთოდ და საეროსათვის საკუთრივ. ჩვენ

რომ ეგრე დაეინებით და უკან დაუხეველად ვთხო-
ულობთ დედა-ენისათვის სრულს და დაუბრკოლე-
ბელს გზას სასწავლებელში, — ეგ მარტო დედა-ენის
სიყვარულით არ მოგვდის. ვთხოულობთ და ვნატ-
რულობთ იმიტომაც, რომ უდედა-ენოთ გონების
გახსნა ბავშვისა ყოველად შეუძლებელია. მაშინ სკო-
ლა გონების გახსნის სახსარი-კი არ არის, გონების
დაჩაგვრისაა, გონების დახშვისაა, დათრგუნვისაა,
გათახსირებისაა, — და განა ეს სასურველია ვისთვისმე?

ზემოდ მოყვანილიდამ ცხადია, რომ დედა-ენა
ცნობილია, არამც თუ უკეთესს და აუცილებელ სა-
ხსრად, რომ სკოლამ თავისი დანიშნულება აასრუ-
ლოს, არამედ უპირველესს საგნათაც, რომელიც
ბავშვმა უნდა ისწავლოს და იცოდეს. მაშასადამე,
სკოლამ საზოგადოდ და საერომ საკუთრივ ეგ სამ-
სახური უნდა გაუწიოს ერსა.

მეორე სახსრად და საგნად ცნობილია იმ ად-
გილის, ქვეყნის, ერის შესწავლა და ცოდნა, რო-
მელთაც ბავში ეკუთვნის დაბადებით და ცხოვრე-
ბით.

პირველ დაწყებითის ცოდნის მოედნად უნდა
იყოს სამშობლო, ამბობს პესტალოცკი. კაცს გულ-
ში გამოუკვანძეთ მისი პატარა სამშობლო, ამბობს
დისტერვეგი: „გზა გაუხსენით, რომ არამც თუ მარტო
შეისწავლოს, არამედ შეიყვაროს კიდევ იგი სამშობლო,
მისი განსხვავებული თვისება, მისი განსაკუთრებული
ზანაითი. ამით ნუ გგონიათ, რომ ხელს უმართავდეთ

პროვინციალურს პატრიოტობას, არამედ გაუმაგრებთ ადამიანს ფესვებს ადამიანის სულის ღონისას. ეგ ფესვები იმის სამშობლოს მიწა-წყალშია, მის მოქმეთა განსაკუთრებულ ხასიათშია, — მათს ისტორიაშია. ყოველს სასიხარულოდ უნდა მიაჩნდეს, როცა თვითეულს ადამიანში კაცი პოულობს განსაკუთრებულს თვისებას მისის ქვეყნისასაო“.

„როგორც ჩვენის საკუთარის ერის პატივისცემაში ვსწავლობთ სხვა ერის პატივისცემასა, ჩვენის ქვეყნისაში — სხვა ქვეყნებისასაო, ისეც პატივისცემა პატარა ნაწილისა მრთელის პატივისცემას გვასწავლისო“, ამბობს გერმანელი პედაგოგი რიხტერი, როცა ლაპარაკობს მასზედ, თუ რა დიდი რამ არის ბავშვის აზღრდისათვის შესწავლა და შეყვარება თუნდ იმ პატარა ადგილისა, საცა მოზარდი დაბადებულია.

„პესტალოცის სკოლა, ამბობს ტილო, ნამდვილი საერო სკოლაა, იმიტომ რომ ყოველი საგანი სწავლებისა დადგენილია სამშობლო ნიადაგზედ. იგი იწყობდა თვის მოქმედებას იქილამ, რომ ცოცხლად და თვალთ-ხედვით შეასწავლიდა სამშობლოს, მამულსა. ამიტომაც სამშობლო ქვეყანა, დედა-ენა, სამშობლო ერის ცხოვრება შეიქმნენ მას აქედ უპირველესს საგნებათ პირველ დაწყებითის სკოლისათვისაო“.

„თქვენს კულტურას არც ძირი აქვს, არც სიღრმე, ამბობს საფრანგეთის მეცნიერი ბრეალი:“

იმიტომ რომ თქვენ არა გწამთ ძალნი ადგილის და თავისიანობის სიყვარულისაო. სკოლა ადგილზედ უნდა იყოს ამოსული, ადგილში უნდა ჰქონდეს გამაგრებული ძირი და არა ზემოდამ იყოს ამოსული, მოდგმულიო“.

„არის მარტო ერთი საზოგადო, დაბადებიანვე დაყოლილი მიდრეკილება, რომელზედაც აზღრდას (სკოლას) ადამიანისას შეუძლიან ყოველთვის დამყაროს, ამბობს უშინსკი: ეგ ის არის, რასაც ჩვენ ვეძახით ეროვნებას (народность). როგორც აწ არის ადამიანი, რომ თავისი თავი არ უყვარდეს, ისეც არ არის ადამიანი, რომ არ უყვარდეს თავისი მამული, თავისი ქვეყანა. აი ეგ სიყვარულია ის უტყუარი გასაღები ადამიანის გულისა, რომელსაც აღზრდა (სკოლა) უნდა ხმარობდეს. ეროვნებაზედ დამყარებული ბავშვის აღზრდა ყოველთვის იპოვის პასუხს და შემწეობას მაგ ცოცხალს და ძლიერს სიყვარულში, რომელიც უფრო ძლიერად მოქმედებს, ვიდრე რწმენა, მარტო ჭკუით მიღებული, ანუ ზნე, დასჯის შიშით ჩანერგულიო“.

ამ სახით, მეორე აუცილებელი ღონე და საგანი საერო სკოლისა ადგილობრივი, ერობრივი ელემენტი არის, ესე იგი, ის ბუნება, ის ერი, ის ყოფა-ცხოვრება, რომელიც გარს არტყია მოზარდსა და რომელთ შორისაც ბავშვი ტრიალებს და ჰსცხოვრებს სულითა და ხორცითა დაბადების დღიდანვე. მაშასადამე, ყოველ ამის შესწავლა და ცოდნა არის

მეორე განსაკუთრებული საგანი საერო სკოლისა. ამას არაფერი არ უნდა დააკლოს საერო სკოლამ და გადამეტება ხომ ძნელია და ძნელი.

ცხადია, რომ საერო სკოლა, როგორც პირველ დაწყებითი სკოლა ერისა, სხვა არა უნდა იყოს-რა, გარდა დედა-ენისა და სამშობლო ქვეყნის მასწავლებელ სკოლისა, იმისდა მიუხედავად განგრძობილი იქნება მას შემდეგ სწავლა, თუ არა. ამ სკოლას თავისი საკუთარი მოედანი აქვს, რომლის თავი და ბოლო იქავე, სკოლაშია. მართალია, პატარა მოედანია, მაგრამ ყოველი ჰხედავს, რა მძიმე და რა ძნელი გასავლელია. ნურავის ნუ ჰგონია, საერო სკოლის საკუთარი ტვირთი ისე სუბუქი იყოს, რომ განიზრახოს სხვა საპალნეც აჰკიდოს რამე.

სწორედ ამ სხვა საპალნესა ჰკიდებს საერო სკოლას ბ-ნ იანოვსკის წერილი, მერე ისე ჰკიდებს, რომ საკუთარის ტვირთის ზიდვიდსათვის ღონე, თუ სულ არ მოესპობა, ძალიან მოაკლდება მაინცა.

ბ-ნ იანოვსკის თვისი დედა-აზრი გამოჰყავს უმაღლესად დამტკიცებულის განჩინებიდამ და გვაუწყებს რომ: 1) ყოველი, რასაც რომელსამე სასწავლებელში ასწავლიან, უნდა ასწავლონ **ცნობიერად და გაგებით**, რადგანაც მართა ამ პირობით სწავლებას ერთისა თუ მეორის საგნისას ექმნება ზედ-მოქმედება შეგირდის გონებითსა და ზნეობითს. განვითარებაზედ; 2) სწავლება ერთისა თუ მეორის საგნისა იმ განზრახვით უნდა მიდიოდეს, რომ მოს-

წავლეს მიანიქოს **ნამდვილი ცოდნა** საგნისა; უამისოდ სწავლება საგნისა უქმად დროს დაკარგვა იქნება, არამც თუ ურგები, არამედ მანვებელიცა მოსწავლეთათვის; 3) ზოგად-განათლების სხვა და სხვა გვარ სასწავლებელთა შორის უნდა იქმნას, რამოდენადაც შესაძლოა, მკიდრო კავშირი, მით უმეტეს უნდა იყვეს საჭირო კავშირი სხვა და სხვა საგნების სწავლებაში ერთსა და იმავე სასწავლებელში და 4) სასწავლებელმა უნდა დააკმაყოფილოს, **რაც შეიძლება მომატებულად, საჭიროება იმ საზოგადოებისა, რომლის შორისაც და რომლისათვისაც არსებობს.**

ამ წინადადებათა ძალით, ამბობს ბ-ნი იანოვსკი, ყოველს კეთილად განწყობილს პირველ დაწყებითს სკოლაში სწავლება საზოგადოდ უნდა მიდიოდეს **უპირატესად** (და არა განსაკუთრებით?) დედა-ენის შემწვობითაო. რუსული ენა არა-რუსთათვის ისე უნდა იყოს დაყენებული, რომ ყმაწვილებმა, კურსის შესრულების შემდეგ, იცოდნენ, არამც თუ მარტო წერა-კითხვა, არამედ გაგებაც ჰქონდეთ წაკითხულისა და წერითაც გამოთქმა შეიძლონ, როგორც დედა-ენაზედ, ისეც, შეძლებისამებრ, (?) რუსულადაცაო. ამის მისახწვევათ აი რა გზა ამოურჩევია.

პირველ წლის მეორე ნახევრიდამვე ოსტატმა ყოველ დღე უნდა გადაჰსდოსო 30—40 წამი, რომ ბავშვები შეაჩვიოს რუსულ ენასა და იმისათვის, რომ

ბავშვებმა ცნობიერად შეითვისონ ცალკე სიტყვები, ფრაზები და მოკლე ამბები, უნდა ყოველივე იგიანი ჯერ დედა-ენაზედ ათქვეინოს და მერე რუსულადაცაო. მეორე წელს კ, რაკი შეგირდები შეისწავლიან დედა-ენაზედ წერა-კითხვას, უნდა შეუდგნენ რუსულის წერა-კითხვის სწავლებასა, მესამე წელიწადს კი, რასაც დედა-ენის შექწეობით ასწავლიან ბავშვებს, ყოველივე ის, შეძლებასამებრ (?), რუსულადაც უნდა ასწავლონო.

რუსულის ენის შესწავლას ამ გზით ბ-ნი იანოვსკი იმ საბუთით ჰხედავს საჭიროდ, რომ ზოგან საერო სკოლაში თავად-აზნაურთა შეიღებაცა სწავლობენო, რომელთათვისაც გიჰნაზიებში შესვლა, არამც თუ სასარგებლოა, არამედ აუცილებლად საჭიროცააო. უმაღლესს სასწავლებელში შესვლას თვითონ გლეხის შვილებიც არა იშვიათად ნატრულობენო და ამას უნდა ხელს უწყობდეს და უმართავდეს საერო სკოლაო.

გავბედავთ და ვიტყვი, რომ ეს პროექტი ბ-ნი იანოვსკისა პირდაპირ ეწინააღმდეგება იმ ოთხს მუხლს მის აზრისას, რომელიც თვითონ ბ-ნი იანოვსკის ზევით მოჰყავს. პირველი მუხლი თხოულობს, რომ ყოველი საგანი ისწავლებოდეს სკოლაში ცნობიერად და გაგებით. პედაგოგიის ძირეული კანონი კიდევ ამას ამბობს, რომ თუ ცნობიერად და გაგებით უნდა ბავშვმა რაჲე ისწავლოსო, ჯერ თავისი კარგად უნდა შეისწავლოსო, რომ მერე

სხვისას შეუდგესო. ნუ თუ ვისმეს ჰგონია, რომ ბავშვები, არამც თუ პირველს ექვს თვეში, არამედ სამსა და ოთხს წელიწადში, თავის დედა-ენაში ისე გაიწურთნებიან, რომ მასზედ დაფუძნდეს რუსულის ენის ცოდნაც? და თუ ესე არ იქნება, ხომ ცნობიერად და გაგებით ცოდნაც არ იქნება რუსულის ენისა. აი რა ფაქტი მოჰყავს რიხტერსა, როცა საერო სკოლაში პროვინციალურს ენასთან სახელმწიფო ენასაც ასწავლიან, სახელდობრ, ნემეცურს, ესე იგი, **იმავე ძირის ენას**, ძაგრამ უფრო განვითარებულს. რეკრუტის კამმისიების სიტყვით, „ისე არა ავიწყდებათ-რა ბავშვებს, როგორც ნემეცური (სალიტერატურო) ენაო“.

4-ს იანვარს ყოფილმა საერო სკოლების ოსტატების კრებამ პეტერბურგში საქვეყნოდ აღიარა, რომ რუსეთში, საცა ჩვენებრ სამის წლის კურსია და ასწავლიან მარტო ერთს დედა-ენას—რუსულს, ბევრი ყმაწვილები სკოლის შემდეგ წერა-კითხვას ივიწყებენო. მაშ, რაღა ითქმის რუსულის ენის შესახებ ჩვენს სკოლებში, საცა იგივე სამის წლის კურსია და საცა ევ ენა სრულიად სხვაა მოსწავლე ბავშვისათვის. ნუ თუ ჰგონიათ ჩვენში საერო სკოლა სამისავე წლის კურსით იმ სასწაულს მოახდენს, რომ დედა ენაც შეასწავლოს ბავშვს და რუსულიცა, იმოდენად ცნობიერად და გაგებით, რომ მერე არ გადაავიწყდეთ?

მეორე მუხლი ბ-ნ იანოვსკის აზრისა თხოუ-
ლობს, საგანი ისე შეასწავლონ ბავშვსა, რომ ნამ-
დვილი ცოდნა იყოს საგნისა. ნუ თუ დედა-ენაში
ჯერ კარგად არ გაწურთნულ და გავარჯიშებულს
ბავშვს ისე ეცოდინება სამს წელიწადში თავისი
დედა-ენა და რუსულიცა, რომ ან ერთი იქმნას ნა-
მდვილ ცოდნად და ან მეორე? ნუ თუ ეგ ნამდვი-
ლი და გამოსაყენებელი ცოდნა იქნება და არა გა-
ზეპირება? თუ ესეა, რომ სამი წელიწადი დედა-
ენის შესწავლებასაც არა ჰყოფნის, როგორც საქვე-
ყნოდ აღიარეს თვითონ რუსეთში საერო სკოლის
ოსტატებმა, თუ ესეა, რომ ახალი ძველის შემწეო-
ბით უნდა ისწავლებოდეს, შორეული—მახლობელით,
უცნობი—ცნობილით,—მაშ, ნუ თუ ერთსა და იმა-
ვე დროს რუსულის ენისა და ჯერ თითქმის უცნო-
ბის, დედა-ენის სწავლება ჩვენს საერო სკოლებში
უქმად დროს დაკარგვა არ არის, არამც თუ ურ-
გები, როგორც სამართლიანად ამბობს თვითონვე
ბატონი იანოვსკი, არამედ მავნებელიცა? უცნობი
ცნობილით ასწავლეთო, ამბობს დისტრუვეგი: თუ
გინდათ ცოდნას ცოდნა ერქვასო, სწავლას—სწავ-
ლაო, სხვა გზა არ არისო, სხვა ღონე შეუძლებე-
ლიაო. ან ეს ძირეული კანონი პედაგოგიისა სულ-
მთლად აღიარებული უნდა იყოს, ან სულ არა.
ამათ შუა საფეხური არ არის, რომ კაცმა ფეხი მოი-
კიდოს.

სასწავლებელმა უნდა დააკმაყოფილოსო, **რაც შეიძლება მომატებულად**, საქიროება იმ საზოგადოებისა, რომლის შორისაც და რომლისათვისაც არსებობსო, ამბობს იგივე ბ-ნი იანოვსკი. საერო სკოლა ერის შორის და ერისათვის არსებობს, ესე იგი, იმ უმრავლესობისათვის, რომელსაც, როგორც წინა ვჰსთქვით, არც დრო აქვს, არც მოცალეობა, არც შეძლება და, ჩვენდა სამწუხაროდ, არც საქიროება უმაღლესის სწავლის შეძენისათვის. ამა უმრავლესობის საქიროება რა არის ამ შემთხვევაში? რასაკვირველია, არა ისა, რომ გიმნაზიებსა და უნივერსიტეტში განაგრძოს სწავლა, თუმცა კი ეს დიდად სანატრელია, არამედ თვალ ახილებული იყოს თვის გარეშამოში, თავისის ქკუით შეეძლოს ცხოვრება, მართლ-მსჯელობის ნიქი გახსნილი ჰქონდეს, თვით-მსჯელობას შეეჩვიოს, ერთის სიტყვით, იმოდენად გაღვიძებული იყოს სულითა და გულით, იმოდენად განვითარებული, რომ თავის შინაურობის ავ-კარგიანობას გაუძღვეს, თავის პატარა მოედანს ცხოვრებისას თვალი და ხელი ცნობიერად და გაგებით გადააწვდინოს.

ამას ჰსაქიროებს ერი საზოგადოდ და ჩვენი ნამეტნავად. აი ეს საქიროება უნდა დააკმაყოფილოს იმ სკოლამ, რომელიც ერის შორის არის და ერისათვის არსებობს. **რაც შეიძლება მომატებულად უნდა დააკმაყოფილოსო**, ამბობს ბ-ნი იანოვსკი თვითონ, — და მისი პროექტი კი ამ საქიროებას.

არამც თუ რაც შეიძლება მომატებულად არ აკმაყოფილებს, არამედ რაც შეიძლება ნაკლებად, იმიტომ რომ საერო სკოლას ისეც არა საკმარს ღონეს და დროს უფანტავს და უყოფს. ჩვენ ვამბობთ,—და ყველანიც დაგვემოწმებიან,—რომ სამისწლის კურსი საერო სკოლისა მეტად მოკლე ხანია ჯერ გმისთვისაც, რომ ბავშვნა გონება გაიხსნას, სულიერად და ხორციელად გაიძართოს თავისიანობაზედ ვარჯიშობითა, თავისი დედა-ენა, თავისი ქვეყანა გაიცნოს და შეისწავლოს იმოდენად, რომ ცხოვრებაში გამოიყენოს. ჯერ თვითონ რუსეთში, საცა ჩვენებრ სამისწლის კურსია, საცა მარტო ერთს დედა-ენას ასწავლიან, ემდურჩან—საერო სკოლა თავისს დანიშნულებას ძალიან ნაკლებად ასრულებსო და რამოდენად ნაკლებად უნდა ასრულოს ჩვენმა საერო სკოლამ, რომელსაც, გარდა თავის პირდაპირის დანიშნულებისა, გარდა დედა-ენის ცოდნისა, რუსულის ენის ცოდნასაც ავალეებენ და იმავე სამისწლის კურსს უნიწნავენ.

ჩვენ უარს არა ვყოფთ, რომ საერო სკოლას შეუძლიან მოსაზრადებელის კლასისს საქმეც გაარიგოს. ჩვენ იმას განმეორებით ვიტყვით, რომ საერო სკოლას საზოგადოდ ის დანიშნულება არა აქვს—ერის მოზარდი უმაღლესის სასწავლებლისათვის მოამზადოს. იმას, როგორც ვნახეთ, თავისი საკუთარი საქმეც მეტად ბევრი და მძიმე აქვს და, თუ მაგ მხრითაც საერო სკოლა შევლის სადმე ერსა,—ეგ

მარტო იქ თუ შეიძლება, საცა ერის დედა-ენა და უმაღლესის სასწავლებლისა ერთი და იგივეა და სკოლის კურსიც უფრო ხანგრძლივი. იქ საერო სკოლაში გამოვლილი ბავშვი მომზადებულია უმაღლესის სასწავლებლის უმცირესის კლასისათვის, რადგანაც კეთილად აგებული საერო სკოლა ისე არ გამოუშვებს ბავშვს, რომ არ იყოს გონებითაც საკმაოდ გახსნილი და დედა ენაშიაც, რომელიც უმაღლესის სასწავლებლის ენავეა, საკმაოდ გაწურთვნილი და გავარჯიშებული. იქ საერო სკოლას თუ მოაქვს ეგ ნაყოფი, თავის თავად მოაქვს მარტო იმის წყალობით, რომ თავიდან ბოლომდე, უმცირესს სასწავლებლიდან უმაღლესამდე, ერთი და იგივე ენა მოქმედებს სწავლებისათვის.

აქ, ჩვენში კი საერო სკოლის ენა ერთია და უმაღლესისა სრულებით სხვა. ამიტომაც ჩვენში საკუთრად საერო სკოლა, თუ უნდა რომ მარტო სახელით არ იყოს, თავის დღეში სამის წლის კურსით მოსამზადებელ კლასის საქმეს ვერ იზამს, რადგანაც აქ ამ მოკლე ხანში დედა-ენაც საკმაოდ უნდა შეისწავლოს ბავშვმა და უმაღლესის სასწავლებლისაცა, ესე იგი, რუსული ენაც; ერთის სიტყვით, ერთი-ორად საქმე ისე გაიძნელოს, რომ ვერც ერთი ჰქმნას და ვერც მეორე. ნუ თუ ეს სასურველია ვისთვისმე?

ჩვენ კიდევ ვიტყვით, რომ სამის წლის კურსი საერო სკოლისა საკმაოდ არ მიგვაჩნია ჯერ სკო-

ლის პირდაპირის დანიშნულებისათვისაც და სად შეჰქსძლებს იგი მოსამზადებელ კლასსობასაც იმისთანა უმაღლესს სასწავლებელისათვის, საცა მარტო რუსული ენა მოქმედებს და დედა-ენა პირ-აკრულია. გერჰანია და ნამეტნავად პრუსსია არის ის ქვეყანა, საცა საერო სკოლის განსაკუთრებული თვისება მისხლობით გამოკვლეული აქვთ, გამოჩენილთა მეცნიერთა შემწეობით, მისი თავი და ბოლო, სიგძე და სიგანე დიდის ცოდნით და სიფთხილით გაზომილი აქვთ, იქ საერო სკოლის განსაკუთრებული საქმე იმოდენად ძნელად და სამძიმოდ აქვსთ აღიარებული და ცნობილი, რომ მისი კურსი ხუთისა და ექვსის, ზოგან რვა წლობითაც არის ხოლმე.) თუ იქ, საცა, რაც უნდა ვჰსთქვათ, ერის გონებრივი და ქონებრივი ყოფა-ცხოვრება გაცილებით ჩვენზედ მეტია და უკეთესი, საცა ერი უფრო მიხვედრილია და გონება გახსნილი, საცა დახელოვნებული და კარგად მომზადებული ოსტატები მრავალია, და მაშასადამე, საცა, ყოველ ამ მიზეზით, სკოლის საქმე უფრო გაადვილებულია, ხუთს წელიწადზე არა ნაკლებ ახმარებენ საერო სკოლის პირდაპირ დანიშნულებას, — ნუ თუ ჩვენში სამი წელიწადი, ეს მოკლე ხანი იმისთვისაც საკმაოა, რომ საერო სკოლამ თავისი პირდაპირი დანიშნულებაც აასრულოს და რუსული ენაც იმოდენად აცოდინოს ბავშვს, რომ უმაღლეს სასწავლებელში შესვლა შეეძლოს?!

ავსტრიაში, საცა რუსეთისამებრ სხვა და სხვა ენის ერი ცხოვრებს, ბევრსა ჰსცდილობდნენ, რომ სკოლების შემწეობით განევრცელებინათ ნემეცური ენა, როგორც საზოგადო სახელმწიფო ენა. ბევრი სისტემები ჰსცვალეს, ხან ერთი კანონი დაადგინეს, ხან მეორე, მაგრამ ნემეცური ენა ისე ვერ გაავრცელეს, როგორცა სურდათ და ერს კი აწყენინეს და გული ტყუილ-უბრალოდ აუმღვრიეს. 1805 წ. კანონის ძალით, პირველ წელიწადს ნება ჰქონდათ მიცემული სწავლება მარტო დედა-ენის შემწეობით ემოქმედებინათ და მას შემდეგ ნემეცურად.

„ცხადიაო, ამბობს ამაზედ რუსის პედაგოგი ვესსელი, რომ ამისთანა მოთხოვნილება შეუძლებელი იყოვო“.

და მართლაც, 1848 წ. მთავრობამ სცნო, რომ მაგ კანონიდაპაც არა გამოვიდა-რა და ახალი კანონი დაადგინეს, რომლის ძალითაც მთელი სწავლება სკოლაში დედა-ენაზედ უნდა მოწყობილიყო, იმ პირობით კი, რომ ნემეცური ენაც ესწავლებინათ, როგორც სახელმწიფო ენა.

1855 წ., ესე იგი, როცა ავსტრიის პოლიტიკა უკუ იქცა, შეჰსცვალეს ეს კანონი და 1805 წ. კანონს დაუბრუნდნენ და უბრძანეს, რომ ყოველს სკოლაში სწავლება იყოს ნემეცურს* ენაზედ, მხოლოდ კა პირველ წელიწადის პირველ ექვს თვეში ნება ჰქონდათ ერის დედა-ენაზედ სწავლებისა.

„ამ კანონმაო, ამბობს იგივე ვესსელი, გული აუმღვრია საერთოდ სლავიანებს, მადიარებს და იტალიელთა მით უფრო უმეტეს, რომ მთავრობა ამას მოითხოვდა და არავითარს ღონისძიებას კი (ხარჯს) არ იძლეოდა თვისის მოთხოვნილების ასასრულებლადაო. ბოლოს 1866 წელს, ესე იგი, მას შემდეგ, რაკი ავსტრიის მთავრობამ ისეც ჰსცადა და ესეც და უარწმუნდა, რომ არა გამოდის-რა, მიიღო კანონად ბოგემიის კრებისაგან დადგენილი წესი, რომლის ძალითაც ჩეხურს და ნემეცურს ენას ერთნაირი უფლება მიანიჭეს სწავლებაში, მაგრამ ისე კი, რომ სწავლება საერო სკოლაში ერთ-ერთზედ უნდა ყოფილიყო და მეორე კი ესწავლებინათ, როგორც საგანი სწავლებისა. სხვა სკოლებისათვის კი აღდგენილ იქმნა ისევე 1848 წ. კანონი. 1869 წ. ეს კანონი შეივსო მით, რომ დაადგინეს: თვითონ საზოგადოებამ, რომლის ხარჯითაც იმართება სკოლა, გადასწყვიტოს: „ა) რა ენაზედ უნდათ მოაწყონ სწავლება და ბ) მეორე ენაც, იმ ქვეყანაში მომქმედი, უნდა ასწავლონ თუ არაო“.

აი სად მიიყვანა ავსტრია თითქმის სამოცდაათის წლის გამოცდილებამა.

მართალია, ბ-ნი იანოვსკი რუსულის ენის სწავლებას საერო სკოლაში იმ საბუთითაც თხოულობს, რომ აქაურებს ჰსურთო რუსულის ენის ცოდნაო. ჩვენცა გვსურს და ძალიანაც, განამარტო იმისათვის, რომ იგი საქიროა, ვითარცა სახელმწიფო ენა, არა-

მედ იმისათვისაც, რომ მისი ლიტერატურა ეხლა იმოდენად ძლიერია, რომ შეუძლიან გონება გახსნილს კაცს სულის საზღოება მიჰსცეს. იგი ღონეა, არამც თუ როგორც მეტის ცოდნა, არამედ როგორც სახსარი საცხოვრებლად ბრძოლისათვის, იგი ფარ-ხმალია დღეს ჩვენთვის ყველაფერში და ყველგან, რაკი შინილამ გარედ ფეხს გამოდგამთ.

მაგრამ საქმე იმაშია, ისე მოგვიწყობთ სკოლა, რომ რუსულის ენის ცოდნა ნამდვილი და მართალი ცოდნა იყოს, იმოდენად მაინც, რომ კაცმა ცხოვრებაში და ცხოვრებისათვის გამოიყენოს. ჩვენ გვსურს რუსულის ენის ცოდნა, ისე გვსურს, რომ სულიერი და ხორციელი სარგებლობა მოვიპოვოთ, სხვათა შორის, მის შემწეობითაცა. ამისთანა ცოდნისათვის, არამც თუ სამყოფია ის სამის წლის კურსი საერო სკოლისა, რომელიც ბ-ნს იანოვსკის განუზრახავს, არამედ არა ნაკლებ ექვსის წლისა, რომ პირველს სამს წელიწადს საერო სკოლა ჩვენში თვის პირდაპირ დანიშნულებას ემსახუროს განსაკუთრებით და მეორე სამს წელიწადს ის მეტოდა იხმაროს რუსულის საცოდნელად, რომელიც ნაჩვენებია ბ-ნ იანოვსკის წერილში. მაშინ ბავშვი გონება დაუჩაგვრელად მომზადებული იქნება, არამც თუ უმაღლესის სასწავლებლისათვის, არამედ იმისათვისაც, რომ შინაც ღონისძიება ჰქონდეს განაგრძოს სწავლა, როგორც დედა-ენის შემწეობით, ისე რუსულითა-

ცა. ამასთან დედა-ენა და რუსული ენა იმოდენად შესწავლილი ექნება, რომ, თუ საჭიროა, შინაც გამოიყენოს და გარედაც.

იმ პროგრამით კი, როგორც ბ-ნ იანოვსკის მოუფიქრებია, ჩვენებური საერო სკოლა ვერც თავის საკუთარს საქმეს გაარიგებს და ვერც რუსულს ენას გვაცოდინებს. იმ ვიწრო გზაზედ, რაც საერო სკოლას ჩვენში დანიშნული აქვს, ამ ორივე, სულ სხვა და სხვა საგნის, შეხვედრა არც ერთს დააყრის ხერს და არც მეორესა *).

1882 წ.

*) ამ წერილის ბოლო, ჩვენდა უნებურად, მოწყვეტილია.

ო ს მ ა ლ ო ს ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო .

ყოველი ერი თვისის ისტორიით სულდგმულობს. იგია საგანძე, საცა ერი პოულობს თვისის სულის ღონეს, თვისის გულის ბგერას, თვის ზნეობითს და გონებითს აღმატებულებას, თვის ვინაობას, თვის თვითებას. ჩვენის ფიქრით, არც ერთობა ენისა, არც ერთობა სარწმუნოებისა და გვარ-ტომობისა ისე არ შეამსქვალეებს ხოლმე ადამიანს ერთმანეთთან, როგორც ერთობა ისტორიისა. ერი ერთ-ღვაწლას დამდები, ერთს ისტორიულს უღელში ბმული, ერთად მებრძოლი, ერთსა და იმავე ქირსა და ლხინში გამოტარებული ერთსულობით, ერთ-გულობით ძლიერია. თუნდ დროთა ბრუნვას ერი განეყოს, დაერღვიოს, მაგრამ მაინც რღვეულთა შორის იღუმალი შემსქვალულება, იღუმალი მიმზიდველობა იმოდენად სუფევს, რომ სამყოფია ხოლმე ერთი რაიმე შემთხვევა, რაათა იფეთქოს, იქექოს დაძინებულმა ისტორიამ და ერთსულობამ, ერთგულობამ თვისი ძლიერი ფრთა გაშალოს. ამ დღეში ვართ დღეს ჩვენა და ოსმალეთის საქართველო.

„ივერიის“ წარსულს ნომერში მოხსენებულს ნაწილებს ოსმალთს საქართველოისას დიდი პატივსაცემი და სახელოვანი ღვაწლი მიუძღვის ჩვენის

ერის ისტორიაში, დიდი შრომა გაუწევია, დიდი მსხვერპლი მოუტანია, მრავალი სისხლი დაუნთხევია ჩვენთან ერთად საქართველოს ერის თვით-არსებობისათვის. გარდა იმისა, რომ ჩვენა ვართ ერთის სისხლისა და ხორცისანი, ერთისა და იმავე ენით მოლაპარაკენი, ერთი ისტორიაცა გვქონია. ოდეს ბიზანტია, სპარსეთი და ოსმალთა ამ ჩვენს მშვენიერს ქვეყანას ეტანებოდნენ და ურთიერთს ეცილებოდნენ, მაშინ ის საქართველოს ნაწილი, რომელიც დღეს ოსმალთს ხელშია, მედგრად იბრძოდა ჩვენის სარწმუნოების, განათლების, ერთმთავრობის დადგინებისათვის და, მათდა და ჩვენდა სასახელოდ, ძლევეთაც მოსილ იქმნა.

საკვირველს მედიდურს სანახაობას წარმოგვიდგენს იგი საქართველოს ისტორიაში. როდესაც საქართველო დაყოფილ იყო წვრილ სამთავროებათ და ერთი ნაწილი სპარსეთის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა, მეორე ჯერ ბიზანტიისა და მერმე ოსმალთს ზედ-მოქმედების ქვეშ, ზემო-ქართლი, რომელსაც ეხლა ოსმალთს საქართველოს ვუწოდებთ, ხან ერთს ნაწილს მიემხროდა, ხან მეორეს და თვისის მომხრეობით განაძლიერებდა ქართველებს თვით-არსებობის დასაცველად. მაშინ თითქმის მარტო მას ექირა თავისუფალი დროშა ქართველთა ერთობისა.

პირველად ქრისტიანობამ იქ, სამცხე-კლარჯეთში მოიკიდა ფეხი ანდრია მოციქულის მოძღვრებითა, მაშინ როდესაც ქართლ-კახეთში ჯერ კიდევ

კერპთ-მსახურება სუფევდა. ქრისტეს აქედ პირველს საუკუნეში აღერკი მეფეს (60 წ.) უნდოდა კერპთ-თაყვანების სარწმუნოება მოეფინა და ამისათვის სა-საშინელი ბრძოლა აუტეხა სამცხე-კლარჯეთს, მაგრამ სამცხე-კლარჯეთში ქრისტიანობა არამც თუ მოისპო, პირ-იქით უფრო გავრცელდა და დამკვიდრდა ჯერ ისევ წმინდა ნინოს მოსვლამდე.

როდესაც ბიზანტიის და სპარსეთის შუა ასტყდა შესანიშნავი ბრძოლა „ლაზიკის“ თაობაზედ, მაშინ ეხლანდელი ოსმალოს საქართველო დიდ საისტორიო ასპარეხათ შეიქმნა მათთა შორის. სპარსეთი ძლეულ იქმნა და იგი ნაწილი საქართველოისა დარჩა ბიზანტიის უფლებების ქვეშ. შემდეგ ქართლ-კახეთთან შეერთების სურვილმა აღმოიჩინა თავი, მაგრამ ბიზანტიამ დაუშალა და მისცა მხოლოდ უფლება ქართველი კათალიკოზი იყოლიონ, „რათა დასხდებოდნენ კათალიკოზად ნათესაფნი ქართველნი და არა ბერძენნი და აქენდეს უაღრესობა ყოველთა ეკკლესიათა და მღვდელთ-მთავართა ზედა“. ეს მოხდა 588 წ. ქრისტ. შობ. ამგვარად, მთელის საქართველოს ერთობის წადილს, ცოტად თუ ბევრად, კმაყოფილება მიეცა, სულიერად შაინც, თუ არ ხორციელად. მეექვსე საუკუნის დასასრულს კლარჯეთის და ჯავახეთის მთავარი გურამ კურატ-პალატი, ბაგრატიონის გვარის კაცი, ბიზანტიის შემწეობით შეიქმნა მეფეთ ქართლ-კახეთისაცა და ამგვარად დიდი ნაწილი საქართველოსი შეუერთდა საქართველოს

ეხლანდელის ოსმალოს საქართველოს შემწეობითა. თუმცა ამის შემდეგ ისევ დაირღვა საქართველო ნაწილებად, მაგრამ არდანუჯის ბაგრატიონთა გვარი განძლიერდა და ამას მოჰყვა მთელის საქართველოსათვის ნაყოფიერი და საკეთილო შედეგი.

როდესაც არაბები საქართველოში შემოვიდნენ და მაჰმადიანობის გავრცელებას ცდილობდნენ, ეხლანდელი ოსმალეთის საქართველო ქრისტიანობისათვის იღვწოდა ბაგრატიონების მეთაურობითა და წინამძღოლობითა. ეხლაც დარჩენილა მრავალი დიდ-მშვენიერი, თლილის ქვით ამოყვანილი და მხატვრობით შემკული ეკლესიები, იმ დროს აღშენებული. იმავე დროს სამცხე-კლარჯეთის ქართველნი მიდიოდნენ საბერძნეთს სწავლის მისაღებად, ნასწავლნი მოდიოდნენ უკანვე და ჰუენდნენ სწავლასა საქართველოს ხალხთა შორის. იმ დროს, როდესაც ტფილისსა და გარემო ადგილებში არაბები მაჰმადიანობის გავრცელებას მეცადინეობდნენ თავის არაბულის წიგნების შუამავლობითა, სამცხე-კლარჯეთის ქართველნი სამღვთო და საერო წიგნებს ქრისტიანობისას სთარგმნიდნენ და ქრისტიანობის განმტკიცებისათვის აწესებდნენ მონასტრებსა, რომლებშიაც ყმაწვილებისათვის სასწავლებელთ მართავდნენ.

უწარჩინებულესნი მამანი, სამღვთო საერო თხზულებათა მთარგმნელნი, სახელოვანი მწერალნი ჩვენნი ეხლანდელის ოსმალოს საქართველოს შვილ-

ნი და მცხოვრებნი იყვნენ. ჩვენი სასიქადულო „ვეფხვის ტყაოსანის“ მთქმელი შოთა რუსთაველი იმ მხრის კაცი იყო. რუსთავეის დაბა, რომელსაც თავის სამშობლოდ იხსენიებს რუსთაველი, სამცხე-საათაბაგოშია. ჩვენი ყოფილი ცხოვრება იქ აღყვავებულია, ჩვენს სიცოცხლეს იქ უჩქეფენია, ჩვენის სულის ძლიერებას იქ აღუმართავს თვისი სახელგანთქმული დროშა, თითქმის იგია ჩვენის სულის აღმატებულების აკვანი და იგივეა სამარეც ჩვენის ყოფილის ადამიანობისა. სწავლა, განათლება, მამულისათვის თავგამეტებული სიყვარული თითქმის იქი-დამ ეფინებოდა ჩვენს ქვეყანას ერთს დროს.

ბოლოს ბაგრატიონთა გვარის კაცი მეფე ბაგრატ III განძლიერდა იმოდენად, რომ 1014 წ. შგაერთა სრულიად საქართველო და ჩვენი ქვეყანა შეიქმნა ძლიერ და სახელოვან. ეხლანდელმა ოსმალოს საქართველომ ამ შეერთებისათვის დიდი ღვაწლი დასდო ჩვენს ქვეყანას, დიდი სისხლი დაანთხია, დიდი ქველობა გასწია.

თამარ მეფის შემდეგ, ესე იგი, მას ჟამს, როდესაც ჩვენის ქვეყნის ერთობა დაირღვა, ეხლანდელს ოსმალეთის საქართველოში მფლობელობდა სამცხის ათაბაგი, რომელიც ახალციხეში მკვიდრობდა და იგი ადგილი წოდებულ იყო სამცხე-საათაბაგოთ. ბიზანტიის იმპერიის დაპყრობის შემდეგ, ოსმალებმა მრავალი ჭირი მიაყენეს სამცხე-საათაბაგოსა, რომლის დაპყრობასაც ძლიერ ეტანებოდნენ,—

და ამისთვის ქრისტიანობის აღმოფხვრა უნდოდათ. მაგრამ 1625 წლამდე სამცხე-საათაბაგოს მთავრებს მტკიცედ ეპყრათ ქრისტიანობა და ყოველთვის თავგანწირულობით, თავ-გადადებით ებრძოდნენ ოსმალთა, ასე, რომ ოსმალებმა ვერა დააკლეს-რა ვერც სარწმუნოებასა, ვერც ქართველობის გვარ-ტომობასა, თუმცა მრავალი მსხვერპლი კი შეაწირ-ვინეს. 1625 წ. ბექამ მოწამლა თვისი ძმისწული, უკანასკნელი ათაბაგი მანუჩარ, გადუღგა ქრისტიანობას, ქართველობას, მიიღო ორთულიანი ფაშობა ოსმალეთისაგან სამცხე-საათაბაგოში და სახელად დაირქვა საფარ-ფაშა. ამის გამო ბევრნი თავად-აზნაურნი და გლეხნი გადმოიხვეწნენ ქართლს, ზოგიერთებს იქ დარჩენილთა მიაღებინეს მაჰმადიანობა—ზოგს ძალდატანებით, ზოგს მოტყუებით და მაც-დურებითა; სამღვდელონი და ეპისკოპოზნი მოს-წყვიტნეს, საყდრები დასძარცვეს და ყოველი სამლ-თო-საერო წიგნები ცეცხლს მისცეს. ჩვენი მოძმე ქრისტიანი ხალხი დარჩა უწინამძღვროდ, უმოძ-ღვროდ, უეკლესიოდ და სასოწარკვეთილი, მწა-რედ დაჩაგრული, უწყალოდ დევნილი და განადგუ-რებული, ნელ-ნელად მიეცა მაჰმადიანობასა.

დღესაც იციან იქაურმა ქართველებმა, რომ ზო-გის დედა, მამა, პაპა ჯერ კიდევ მათს ხსოვნაში ქრისტიანები ყოფილან. ამბობენ, რომ იქ ზოგი-ერთი დღესაც იღუმალად აღიარებს ქრისტიანობასაო, რომ დღესაც ათისა და თორმეტის წლის ყმაწვი-

ლები საჩვენოში გადმოჰყავთო მოსანალავათ, ზოგი ჩვენებურად ჯვრსაც იწერს ოსმალების იღუმალად თურმე.

ეგრედ,—მძლავრობამ, მუხთლობამ, ლალატმა, შავით მოსიღმა საქართველოს ბედმა განგვაშორა ჩვენ—ძმები, ერთად სისხლის მღვრელნი, ერთად ღვაწლის დამდებნი, ერთად ტანჯულნი და ერთად მოლხინენი. დიდმა ღვაწლმა ბაგრატი მესამისამ, დავით აღმაშენებლისამ, თამარ დედოფლისამ უქმად არ ჩაუარა ამოდენად ტანჯულს, ბედისაგან დევნულს, ერთობისათვის და ქრისტიანობისათვის სისხლდანთხეულსა საქართველოსა. სარწმუნოების სხვა და სხვაობა ჩვენ არ გვაშინებს. ქართველმა, თავისის სარწმუნოებისათვის. ჯვარცმულმა, იცის პატივი სხვის სარწმუნოებისაც. ამიტომაც ჩვენს ისტორიაში არ არის მაგალითი, რომ ქართველს სურვებიყოს ოდესმე სხვისა სარწმუნოებისა დაჩაგვრა და დევნა. სომეხნი, ებრაელებნი, თვით მაჰმადიანნიცა, ჩვენ შორის მცხოვრებნი, ამაში ჩვენ ვერაფერს ვერ წაგვაყვედრებენ. სხვა ქვეყნებში სარწმუნოებისათვის დევნულნი და ჩაგრულნი აქ, ჩვენში, ჰპოულაობდნენ მშვიდობის მყოფელს სავანესა და სინილისის თავისუფლებასა.

არ გვაშინებს, მეთქი, ჩვენ ის გარემოება, რომ ჩვენს ძმებს, ოსმალოს საქართველოში მცხოვრებთა, დღეს მაჰმადიანის სარწმუნოება უჭირავთ, ოღონდ მოვიდეს კვლავ ის ბედნიერი დღე, რომ ჩვენ ერთ-

მანეთს კიდევ შევეუერთდეთ, ერთმანეთი ვიძმოთ და ქართველი, ჩვენდა სასიქაღულოდ, კვლავ დაუმტკიცებს ქვეყანასა, რომ იგი არ ერჩის ადამიანის სინიდისს და დიდის ხნის განშორებულს ძმას ძმურადვე შეითვისებს, თავის პატიოსანს და ღმობიერს გულზედ ძმას ძმურადვე მიიყრდენს, თვალში სიხარულის ცრემლ-მორეული ქართველი. და თუ ამისთვის საჭიროა, რომ სიხარულის ცრემლის უწინარეს, ჯერ ჩვენი სისხლი დაიდვაროს, ნუ თუ ქართველი უკუ-დრკება და თავს არ შესწირავს მას, რისათვისაც ორი ათასი წელიწადი თავი უწირავთ ჩვენთა დიდებულთა მამა-პაპათა?!...

1877 წ.

ვიცი რომ, თუ ვიტოვოთ.

ვგონებ, არა ქვეყანაში არ მოხდეს ის, რაც ასე აშკარად ჩვენში მოხდება ხოლმე!... რაც უნდა უშვერი, უმზგავსო, სულელობით აღსავსე საქმე. იყოს, ჩვენში ფეხს გაიდგამს ხოლმე, მერე ისე, რომ ყურსაც არავის შეაბერტყინებს. არც მის მომქმედსა აქვს შიში, რომ მოვადრო და მომკითხავს ვინმეო, არც მის მაყურებელსა აქვს სირცხვილი, რომ აგრე პირუტყულად რაზედ ვექელვინებო.

ჩვენ რის ამბის მზობაც გვინდა, დაუჯერებელია. არც თვითონ დავიჯერებდით, რომ სანდო კაცისაგან არ იყოს გადმოცემული.

„ივერიაში“ ამას წინად მოხსენებული იყო, რომ გორში არსებობს შარშანდელს აქედ საოსტატო სემინარია, ესე იგი, იმისთანა სასწავლებელი, რომელმაც უნდა მოამზადოს ოსტატები, მასწავლებელნი ჩვენის სახალხო სასწავლებელთათვის. რასაკვირველია, თქვენ იფიქრებთ, რომ აქ ქართულს ენას პირველი ადგილი ეჭირება სხვათა შორის. მაგრამ ეგრე არ არის. სემინარიის გულის-ხმიერს გამგეობას გადაუწყვეტია, რომ ქართველთა ბავშვების ოსტატს ქართულის ცოდნა გულს აუხუყვებსო. ამის გამო ამ სემინარიაში ქართულს ენას არ ასწავლიან,

ასე რომ ქართულის სახსენებელიც გაუქვრიათ. როგორ მოგწონთ? შუა გულს ქართლში მთავრობამ სემინარია გახსნა, მერე იმისათვის, რომ ქართულის სოფლის ბავშვებისათვის ოსტატები გამოსწურთნოს და მაინც კიდევ ქართულს არ ასწავლიან. ვიცინოთ ამაზედ, თუ ვიტროთ?

წარსულს სექტემბერს ამ გოარის სემინარიაში შევიდა ორმოცდა ათი მოწაფე. ამათ რიცხვში ოცდა თერთმეტი ყმაწვილი ქართველია, დანარჩენნი სხვა და სხვა გვარ-ტომისანი არიან. მაშასადამე, რაოდენობა ქართველთ ყმაწვილებისა შეადგენს ორ მესამედს მთელის რიცხვისას. მომავალშიაც, რასაკვირველია, ქართველთა მოწაფეთა რიცხვი ამგვარადვე მეტი იქნება სხვებზედ. რასაკვირველია, თქვენ იფიქრებთ, ამის გამო მაინც ქართულს ენას სემინარიაში სავალი ექნებაო. სემინარიის გულისხმიერს გამგეობას სულ სხვა ფიქრი მოსვლია. მის დირექტორს მოუწვევია საშველად მეცნიერება, გამოუძიებია და დაუსკვნია, რომ ქართველები ქართველები არ არიანო. ჩამომავლობით, ამბობს იგი, სემინარიის მოწაფენი ეკუთვნიან თორმეტს გვარ-ტომობასაო; ამათ შორის რუსები არიანო ექვსნი, ქართველები ცამეტნი, იმერლები თორმეტნი, სომხები ექვსნი, პოლაკები ორნი, ინგილო ორნი, გურული ორნი, ფშაენი ორნი, აბხაზნი ორნი, უდინი ერთი, ჩერქეზი ერთი და ბერძენი ერთი. ამგვარად, ქართველი, გურული, იმერელი, ფშაველი

ქართველად არ უცვნია გორის სემინარიის მეცნიერებას. მაშ, უფ. დირექტორის აზრით, რუსი, მოსკოველი, ტაშოველი, ვარონეველი რუსი არ უნდა იყოს, ეს სულ სხვა და სხვა ტომისანი უნდა იყვნენ. ნუ თუ ამის თქმა სდომებია უფ. დირექტორს, რომ ისე სასაცილოდ ქართველი ქართველისაგან განუშორებია? არა, ბატონო, იმას ეს უფიქრნია: „მართლა ქართველი რომ ქართველად დარჩესო, ხომ მკითხავენ, ოცდა თერთმეტი ქართველი მოწაფე გყავს და რატომ ქართულს არ ასწავლიო; თავი რად ავიტყვიო. ის არ სჯობია ვსთქვა, რომ ქართველი ქართველი არ არისო“. ძალიან კარგადაც მოუგონია, სახელი და დიდება მომგონებელს... მაგრამ ჩვენ ამაზედ უნდა ვიციხოთ, თუ ვიტიროთ?

სემინარიასთან არსებობს მოსამზადებელი კლასი, რომელსაც პროსემინარიას უწოდებენ. წესდებულების ძალით, სემინარიასთან უნდა დაარსებულიყო სამი პროსემენარია: ერთში უნდა ისწავლონ ქართველებმა, მეორეში—რუსებმა და მესამეში—სომხებმა. შარშან სექტემბერში დაარსდა მხოლოდ ქართული პროსემენარია. ყოველის ექვის გარედ იყო ყველასათვის, რომ ამ სასწავლებელში, რომელიც განსაკუთრებით ქართველებისათვის არის დანიშნული, ჯეროვანი გზა მიეცემოდა ქართულს ენას. მაგრამ აქაც უკუღმა დატრიალებულა საქმე. ამ პროსემინარიის მეორე განყოფილებაში ქართულის ენის ხსენებაც არ არის; მისთვის ერთი საათიც არ

არის კვირაში დანიშნული და მოწაჟენი ქართულს წიგნებსაც მოკლებულნი არიან. შესაძლებელია, რომ გორის სემინარიის გამგეობას ქართულის ენისათვის დრო არა ჰქონდეს, რადგანაც გვარ-ტომობის გამოკვლევას ეგრე წარჩინებულად შესდგომია თვის-და სასახელოდ და იმ გამოკვლევაშია გართული. ჩვენ არა გვეთქმის-რა, მაგრამ ქართულს სასწავლებელში რომ ქართულს არ ასწავლიდნენ—ეს მაინც და მაინც დაუჯერებელია. ჩვენ მარტო ამას ვკითხულობთ: ამაზედ ვიცინოთ, თუ ვიტროთ?

იმავე პროსემინარიის პირველს განყოფილებაში თუმცა ქართულს ასწავლიან თურმე, მაგრამ ყოველ ღონისძიებას ხმარობენ, რომ ბავშვმა ჩათვლით კითხვისა და ქართულის ასოების ჯღაბნის მეტი არა ისწავლოს-რა. უსათუოდ ამ განზრახვით მოუგონიათ ისეთი მეთოდი, რომ ქართული სწავლა კი არა, ვგონებთ ისიც დაავიწყდეს ბავშვს, რაც იცოდა. ამ მეთოდის მომგონებელი გახლავთ ქართულის პროსემინარიის მასწავლებელი უფ. ნათიევი. ეს მეთოდი აი რაში მდგომარეობს: ერთსა და იმავე დროს ბავშვმა უნდა გაიკვეთოს ქართული ასოები, რუსული ასოები, ისწავლოს მათი გამოხატვა, მათგან მარცვლების, სიტყვების და ფრაზების შედგენა. ამასთან ბავშვებმა უნდა დაიხსომონ რუსული სიტყვები და ახსნან რუსული ფრაზები. საწყალო ბავშვებო! თუ თქვენ ამ ბაბილონის გოდოლის აშენებაში სრული გონება კიდევ შეგრჩათ, ბარაქალა თქვენის ბუ-

ნების ძლიერებას!.. ჩვენი ქართული ანდაზა „ორი კურდღლის მღვეარი ვერც ერთს ვერ დაიჭერსო“ უფ. ნათიევს ვერ მოსწონებია და უაქვამს: მე დავუმტკიცებ ქვეყანასაო, რომ მე ოთხს კურდღელს გამოვუდგები და ოთხსავე ერთად დავიჭერო. ნეტავი ეჭვისიც ერთად დაიჭიროს, ოღონდ კი მარტო კურდღლებს გამოუდგეს და ბავშვების სწავლას კი თავი დაანებოს. უფ. ნათიევის ვარჯიშობაზედ უნდა ვიცინოთ, თუ ვიტყვი?

უფ. ნათიევი არც ოთხის კურდღლის გამოდგომას დასჯერებია. მეხუთე კურდღელიც გაუგღია წინ. არ ვიცით, რა უნდა ვუქოთ უფ. ნათიევს, — სირბილი, თუ მეძებრობა. ქართულს და რუსულს ანბანთან იგი ასწავლის თურმე მოწაფეებს მესამე ანბანსაცა. ეს ანბანი გახლავთ არც ფრანციული, არც ნემეცური, არც ლათინური, არც ბერძნული, ერთის სიტყვით, იმ ანბანით, რაც კაცობრიობა არსებობს, არც წიგნი დაბეჭდილა და არც დაწერილა. იგი არ უნახავს წარსულსა, არ არსებობს აწმყოში და ყოვლად შეუძლებელია მომავალში. იგი მოზმანებია უფ. ნათიევს მისთა მოწაფეთა უბედურებისათვის. რა ანბანია ასეთი ახირებული ანბანი? — იკითხავს მკითხველი. აი რა ანბანია. ნათიევს სიზმარი უნახავს, რომ ქართული სიტყვები რუსულის ასოებით უნდა დაიწეროსო. აულია და თავის ანბანში შიგა და შიგ ქართული სიტყვები ჩაურთავს რუსულის ასოებითა. რადგანაც რუსულ ანბანს აკლია ხუთმეტამდე ნიშნები ჩვენის ხმების გა-

მოსახატავად, ამიტომაც უფ. ნათიევს თავისით მო-
 უგონია ახალი ასოები არც რუსული, არც ქართუ-
 ლი, არც ამ მთისა, არც იმ მთისა და ამ ახალის
 ასოებით შეუვსია რუსულის ანბანის ნაკლი და ჩვე-
 ნი ანბანიც გაუმდიდრებია. აქ სწორედ უფ. ნათი-
 ევს ორი კურდღელი ერთად დაუჭერია. ბარაქა-
 ლა მის ფეხ-მარდობას და სისწრაფეს! მაგრამ ჩვე-
 ნის საწყალის ბავშვებისა რა გადასახდელია, რომ
 უფ. ნათიევი ფეხ-მარდია. იმ ბაბილონის გოდოლს,
 რომელიც წინ მოვიხსენიეთ, მესამე ანბანიც დაუ-
 მატა თურმე უფ. ნათიევმა. ვაი თქვენი ბრალი,
 საწყალო ბავშვებო! არ გეყოფათ განა ამდენი ან-
 ბანები, რომ „ნათიური“ ანბანიც, თქვენდა საუ-
 ბედუროდ, არ გაჩენილიყო?! ჩვენ ამაზედ უნდა ვი-
 ცინოთ, თუ ვიტყვით?

აბა, ეს ამბები შეიძლება რომ სხვაგან სადმე
 მოხდეს და ასე დაუსჯელად ჩაიაროს? მეცხრამეტე
 საუკუნეში, ასე აშკარად სამასხაროდ საქმე გამხდა-
 რა სადმე? ესეთი სასაცილოდ აგდება მთავრობის
 კეთილ განკარგულებისა, მთავრობის დაწყობილები-
 სა სადმე გაგონილა? გაგონილა, რომ ესეთი წვრილ-
 ფეხობა, როგორიც უფ. ნათიევი და სემინარიის
 გამგეობა, ესე ფუქად ხდიდეს მთავრობის ჩვენდამი
 მზრუნველობას და გულმტკივნეულებას?.. ჩვენ ამა-
 ზედ უნდა ვიცინოთ, თუ ვიტყვით?

თუ ჩვენ გვკითხავენ, ორჯერ მიზეზი და საბუ-
 თი ხელთა გვაქვს.